

Європейці в розбудові Херсонщини

Окремі приклади та список джерел

Софія де Вітт-Потоцька – гречанка за походженням. Їй завдячують своїми іменами село у Каховському районі на Херсонщині, одна з центральних вулиць старого Херсона.

Софія мала вплив на відомих, заможних чоловіків. Перший раз вийшла заміж за Юзефа де Вітта (який згодом її зв'язкам став херсонським комендантом). Була коханою жінкою князя Потьомкіна. В 1798 році взяла шлюб з графом Станіславом-Щенським Потоцьким.

В 1805 році грецька красуня придбала в село Дурицьке Дніпровського повіту Таврійської губернії, котре на її честь отримало ім'я Софіївка (нині - село Каховського району Херсонської області), де, за деякими джерелами, прожила три роки на самоті, займаючись розведенням плодкових та декоративних дерев, особливо акацій. Хто знає, може, згодом Софіївка Дніпровська стала б суперницею Софіївки Уманської, але місцевий клімат не підійшов графині, й зрештою вона продала маєток своєму синові від першого шлюбу.

Олександр Семенович Ерделі (1826-1898) - нащадок вихідців з Трансильванії, що оселилися на півдні України в кінці 17 століття. У 1876-1890 роках - Херсонський губернатор. Зробив великий внесок у благоустрій, економічний і культурний розвиток Херсона. У роки його правління були відкриті відділення державного банку, реальне училище, прокладено водопровід, впорядковано мостові і бульвари, ринки і скотобійні. За підтримки Ерделі були збудовані міський театр, громадська бібліотека (зараз – Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеса Гончара), відкрився музей старожитностей (у наш час - Херсонський обласний краєзнавчий музей).

Джон Говард (1726-1790) - британський юрист, філантроп, який присвятив життя покращенню умов утримання ув'язнених у в'язницях Європи.

В жовтні 1789 року в Херсон приїхав невисокий літній чоловік, лікар-гуманіст, який жертвував великі суми на будівництво шкіл і лікарень для бідних. Говард постійно навідувався на верф, в казарми, каторжно-пересильний замок, хатини і халупи перших херсонських поселенців, вивчаючи умови їх життя та дбаючи про їхнє покращення. У цей час у Херсоні спалахнула тифозна епідемія. Говард невтомно допомагав хворим, заразився хворобою сам і помер у Херсоні 20 січня 1790 року.

У місті встановлений пам'ятник великому філантропу у вигляді сонячного годинника – на вулиці Говардівській (зараз – проспект Ушакова).

Гійом (Вільгельм) Левассер де Боплан - військовий картограф французького походження.

Головними працями Боплана були карти України, які справедливо вважаються одним із найвищих досягнень картографії XVII ст. та його «Опис України». Останній був задуманий як пояснення до карт, але фактично став самостійним твором, де зібрані цікаві статті, в тому числі і про наш край.

У 1787 - 1791 рр. будівництвом укріплень міста керував А. В. Суворов, надалі генерал-губернатор затвердив продовження будівництва укріплень за проектом **Йосипа Михайловича Дерібаса** (Хосе де Рібас), родом з Іспанії, який був призначений командувачем Херсонськими десантними військами.

У 1803 році Херсон став центром Херсонської губернії. Важливу роль у той час в долі міста зіграв француз **Емануїл Йосипович де Рішельє** (Арман Еммануель Софія-Септіманія де Віньєро дю Плессі, граф де Шинон, герцог де Рішельє), який став у 1805 році генерал-губернатором Новоросійського краю. Він ухвалив рішення про направлення податку з торгівлі вином у Новоросію на розвиток Херсона, тим самим зберігши значення і роль міста як регіонального центру. Ним було затверджено герб та прапор міста.

У XVIII ст. на захід від Херсонської фортеці розташовувався Купецький або Грецький форштадт. Він отримав назву від національної приналежності перших цивільних жителів Херсона — **греків**. Тут, у прибережній смузі були зосереджені багаті магазини (товарні склади) греків, їхні житлові будинки.

Найбільш значущим для Херсона стало переселення сюди сім'ї **Гунаропуло** з острова Хіос (в Егейському морі). 16 червня 1780 року ними був закладений перший храм передмістя – грецька церква святої Софії (освячена 10 листопада того ж року). У 1781-1787 роках служби в Софіївській церкві часто проводив архієпископ Слов'янський і Херсонський Євгеній **Булгарис**. Служив у ній ієромонах **Граматикупуло**, архієпископ Слов'янський і Херсонський **Никифор Феотокис**.

Під час російсько-турецької війни 1787-1791 рр. у складі російського Чорноморського флоту відмінно показали себе **моряки-греки**, які стали офіцерами, капітанами кораблів. В ордері контр-адміралу Войновичу Потьомкін 1 січня 1788 р. писав, що будуються кораблі «Святий Володимир» і «Олександр», і він «бажав би, щоб екіпаж і начальники останніх були греки», і «на фрегатах «Григорія Богослова» і «Григорія Великая Вірменії» я б бажав, щоб командири і матроси були греки». Там же повідомляється про призначення на кораблі капітанів – греків **Спіро і Алексіано**. Останній дослужився до чину контр-адмірала.

Відомі й інші прізвища грецьких сімей Херсона XVIII століття: **Бау, Діаскуффи, Петрович, Рафтопуло...** Важко сказати, яку частину перших цивільних поселенців Херсона становили греки, але доведено, що до 1788 в передмісті не було російської православної церкви, а служба в грецькій церкві велася тільки грецькою мовою. Тому-то і передмістя отримало назву «Грецьке».

За розпорядженням Потьомкіна в Херсон направлялися не тільки робітні люди, але і вчені, фахівці (лікарі, живописці, архітектори, садівники). У лютому 1783 р. він підписав контракт з англійцем **Мофетом** про розведення садів і лісових плантацій, як в місті, так і навколо нього. За його особистою вказівкою в Херсоні було облаштовано два сади, висаджено до 20 тис. дерев.

Після останнього поділу Польщі в 1795 році в Херсон перебрався **Балтазар Балтазарович Скадовський** (1755-1827) разом з племінником **Яковом Яковичем Скадовським**, який до кінця 1793 року служив у Польській Комісії по Херсонській комерції в Варшаві і тому часто бував у Херсоні. Обидва на початку XIX століття прийняли російське підданство і в подальшому відіграли значну роль у розвитку краю.

З Херсонщиною пов'язані імена відомих у Польщі діячів першої половини XX століття – вченого-натураліста, професора Познанського університету **Йосипа Конрадовича Пачоського**, а також **Маріуша Заруського** – учасника польського визвольного руху, романтика й поета, якого замучили в катівнях херсонської в'язниці.

У XVIII ст. серед мешканців Херсона налічувалась значна кількість **німців**: військовослужбовців, інженерів, медиків, ремісників та ін. Вихідці з **Пруссії та Австрії** займалися виробництвом ковбасних, кондитерських виробів, були лікарями, вчителями, фармацевтами. Славилася аптека **Міллера** і кондитерська **Метгера** на вулиці Суворова, каретний заклад **Карла Вагнера** на Потьомкінській вулиці.

Своєю діяльністю виділяються губернатори Херсонської губернії німецького походження: **Яків Федорович Ганскау** (з 1831 по 1837), **Володимир Іванович Пестель** (з 1839 по 1845); барон **Микола Олександрович Гревениц** (з 1911 по 1916).

Безсумнівно, найбільш відомим «німецьким» населеним пунктом на Лівобережжі стала **Асканія-Нова**, власниками якої були по черзі: герцог **Ангальт-Кеттенський**, герцог **Ангальт-Десауський**, і **Фрідріх Іванович Фальц-Фейн**.

Онук останнього, **Фрідріх Едуардович**, зробив значний внесок у її розвиток та популяризацію як наукового центру і всесвітньо відомого заповідника.

Численна родина **Фальц-Фейнів** зберегла пам'ять по собі і у самому Херсоні домоволодіннями, будівлею Банку для зовнішньої торгівлі, двома будівлями нічліжних притулків.

Неподалік від Берислава розкинулося мальовниче село Зміївка, яке називають *маленькою Європою*. Це єдине село в Україні, в якому живуть **шведи**. У 2008 р. його відвідав шведський король Карл XVI Густав зі своєю дружиною королевою Сільвією.

А крім того, вже більше двохсот років у Зміївці живуть німці, з середини ХХ століття - українці-галичани, а також представники інших національностей. Внаслідок цього село вирізняється своїм особливим мультикультурним колоритом.

Зі східного боку острова Джарилгач підноситься **Джарилгацький маяк**. Він вказував не тільки на закінчення острова, але і на шлях до нового Чорноморського порту — Скадовську, який з'явився в 1894 р. Його будівництво розпочали навесні 1900 р. саме в тому місці, де вже майже 75 років діяв маяковий знак «53н». Проект маяка був розроблений у **Франції**, за деякими відомостями – учнями славнозвісного Гюстава Ейфеля. Це – металева каркасна башта, квадратна в перерізі, яка завершується циліндричним куполом.

Серед херсонців французького походження добре відома родина підприємців **Вадонів**, представники якої зробили значний внесок у розбудову важкої промисловості й суднобудування в нашому краї у ХІХ – на початку ХХ ст.:

Вадон Жозеф (1783 - 1857 рр.) — засновник першої механічної майстерні на березі Дніпра. Місце народження: Каден Франція. Батько двох синів: Олександра і Євгенія (Ежена), що продовжили справу батька і перетворили механічну майстерню в чавунно-ливарний завод. Почесний громадянин Херсона.

Вадон Євген (Ежен) (1833 - 1914 рр.) — молодший син французького емігранта Жозефа Вадона. Отримав технічну освіту у Франції. Освоював практичні навички на заводі Гена в Одесі. Повернувшись до Херсона взяв на себе управління виробництвом на заводі батька. Почесний громадянин Херсона.

Вадон Олександр (1872-1919 рр.) — один з синів Євгена (Ежена) Вадона. Як і батько, здобув технічну освіту у Франції. Успадкувавши чавунно-ливарний завод і механічні майстерні батька в Херсоні, продовжував розвивати підприємство. У 1912 році взявши у міста в оренду ділянку землі на Карантинному острові, заснував суднобудівну верф. Потомствений почесний громадянин Херсона з 1912 року.

Джон Пол Джонс (англ. *John Paul Jones*; при народженні **Джон Пол**, під час служби на російському флоті значився як **Павел Джонес**; (народився 6 липня 1747, Керкуبری, Шотландія — 18 липня 1792, Париж, Франція) — шотландський моряк, який служив у Великобританії, США та Росії.

23 квітня 1788 **Джон Пол Джонс** приїхав до Санкт-Петербургу. З рук Катерини II він отримав патент на чин контр-адмірала за її власноручним підписом на ім'я **Павла Джонеса**. Однак, Джонс озвучив вимогу залишатися американським громадянином та офіцером. Отримавши під своє командування 5 лінійних кораблів (від 60 до 80 пушок) і 8 фрегатів, на флагманському лінійному кораблі «Святий Володимир» Джон воював на Дніпро-Бугському лимані проти турок разом з начальником Дніпровської гребної флотилії принцем Карлом Генріхом Нассау-Зігеном. Разом вони розбили турецький флот під Очаковом.

Список літератури та веб-ресурсів

1. **Алеферко, О. В.** Сквозь годы и судьбы. Современный Херсон [Текст] : фотокнига-гид / Ольга Васильевна Алеферко, Сергей Алеферко. - 2-е изд. ; перераб. и доп. - Херсон : Наддніпряночка, 2008. - 240 с. : ил.

2. **Алеферко, О.В.** Сквозь годы и судьбы. Современный Херсон [Текст] : фотокнига-гид / О. В. Алеферко, С. Алеферко. - Херсон : Наддніпряночка, 2003. - 223с. : ил.

3. **Білий, Д.** Украинский маршрут [Електронний ресурс]/ Дементій Білий, Микола Гоманюк // Шлях крізь культури. – Електрон. дан. – Херсон, 2015. – Режим доступу: <https://www.tavriya.info/blank-oxbok> (дата звернення 20.10.2017). – Назва з екрана.

4. **Горностаев, Е. В.** Улица Суворова. Суворовская. Нетленная летопись края [Текст] / Евгений Викентьевич Горностаев. - Херсон : Наддніпряночка, 2007. - 224 с. : ил.
5. **История Херсона** [Текст] : малая иллюстрированная энциклопедия. Ч. 1 : XVIII век. "Благополучный град Херсон" / сост. П. Е. Осьминин, И. Н. Илиади. - Херсон, 2009. - 186 с. : фотоил.
6. **Коротецкий, А. А.** Летопись Херсона [Электронный ресурс] / А.А. Коротецкий // Літопис Херсона - Електрон. дан. – Херсон, 2003. – Режим доступу: <http://www.library.kherson.ua/young/tavrica/litopys/litopys.htm> (дата звернення 20.10.2017). – Назва з екрана.
7. **Мой город Херсон** [Электронный ресурс] : не совсем официальный сайт города / К.В. Sukhenko. – Електрон. дан. – Херсон, 2004-2017. – Режим доступу: <http://mycity.kherson.ua/> (дата звернення 20.10.2017). – Назва з екрана.
8. **Орлова, З. С.** Из истории заселения Херсонщины [Текст] : краткий справочник / З. С. Орлова, И. Д. Ратнер; Гос. архив Херсонской обл.; под ред. В. Рылеева. - Херсон, 1993. - 128 с.
9. **Пиворович, В. Б.** Улицами старого Херсона [Текст] : альбом / В.Б.Пиворович, С.А.Дяченко. - Херсон : ТБ Изумруд, 2002. - 196с. : ил.
10. **Путешествие по Херсонщине** [Текст] : путеводитель. - Херсон : Наддніпряночка, 2008. - 302 с. : ил.
11. **Сильванский, С. А.** Старый Херсон [Текст] : греческое предместье / С. А. Сильванский. - Херсон : Наддніпряночка, [2013]. - 47 с. : ил. - (Раритетные издания).
12. **Скорород, А. Н.** Херсон: вчера и сегодня [Текст] : сб. очерков / Александр Николаевич Скорород. - Херсон : Наддніпряночка, 2008. - 252 с. : ил.
13. **Сухопаров, С. М.** Старый Херсон Сергея Сильванского [Текст] : с приложением текстов работ С.А.Сильванского / Сергей Сухопаров. - Херсон : Издательский дом "Слаж", 2002. - 264 с. : 238 ил.
14. **Херсон - мій рідний дім** [Текст] : 5 клас: навчальний посібник для годин спілкування. - Херсон : Наддніпряночка, 2011. - 56 с. : ил.
15. **Херсон - перший порт на Чорному морі** [Образотв. мат-л] : Херсонський морський торговельний порт. - Херсон : Наддніпряночка, 2009?.
16. **Херсон – це Україна** [Электронный ресурс] // Херсонська міська рада. – Електрон. дан. – Херсон. – Режим доступу: <http://www.city.kherson.ua/articles/istoriya-mista-hersona> (дата звернення 20.10.2017). – Назва з екрана.
17. **Херсон.** Из прошлого в настоящее [Текст] / лит. ред. Ольга Алеферко. - Херсон : Наддніпряночка, 2010. - 156 с. : фото.
18. **Херсонщина** [Электронный ресурс] : презентація // Херсонська ОДА. – Електрон. дан. – Херсон, 2012. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=SMniDja92A8&t=429s> (дата звернення 20.10.2017). – Назва з екрана.
19. **Чорна, К.Д.** Греки у Херсоні. [Электронный ресурс] Молдавський господар князь Еммануїл Джиані-Росетті : (до 300-річчя від народження. 1715–2015) / К.Д. Чорна // Херсонський обласний краєзнавчий музей. – Електрон. дан. – Херсон, 2011-2015. – Режим доступу: <http://hokm.ks.ua/chas/549-emmanuil-dzhianirosetti.html> (дата звернення 20.10.2017). – Назва з екрана.